

ANNE-MARIE O'CONNOROVÁ

DÁMA VE ZLATÉM

Strhující příběh mistrovského díla
GUSTAVA KLIMTA – slavného portrétu
Adele Bloch-Bauerové.
Drama prosycené láskou a krví.

Anne-Marie O'Connorová
DÁMA VE ZLATÉM

Anne-Marie O'Connorová

**DÁMA
VE ZLATÉM**

*Strhující příběh mistrovského díla
GUSTAVA KLIMTA –
slavného portrétu Adele Bloch-Bauerové*

Přeložila

Blanka Petáková

Poznámka redakce:

Ačkoli víme, že podle nejnovějších pravidel pravopisu se píše už jen „filozofie“, v zájmu zachování dobového koloritu a ducha celého díla jsme ponechali podobu „filosofie“ – vycházející z původního řeckého významu slov filein (milovat) a sofia (moudrost).

Copyright © 2012 by Anne-Marie O'Connor

Translation © Blanka Petáková, 2012

All rights reserved

ISBN 978-80-7359-881-5 (PDF)

Věnováno
Williamu Boothovi,
Mary Patricii O'Connorové
a
Carolyn Koppelové

OBSAH

Prolog	11
ČÁST PRVNÍ – Emancipace	19
Adelina Vídeň: Básně a výsady	21
Král	28
Emancipovaní přistěhovalci	32
Zraněný umělec	37
Domluvený sňatek	43
Secese	50
Svůdce Klimt	54
Našinec na cestách	60
Chci ven!	67
Adelin český domov	76
Císařovna	82
„Zvrhlé ženy“	84
Oči zavřené dokořán	89
Outsider	96
Mozaika na plátně	101
Klimtovy ženy	106
Pozdravy od tvého Buddha	113
Dobrý duch	119
ČÁST DRUHÁ – Láska a zrada	123
Zvrácené umění	125
„Ty jsi můj klid“	129
Neopětovaná láska	135
Maria Viktoria	140

Maria a Luise	145
Stubenbastei	155
Rakouský malíř pokojů	160
S tebou nebo bez tebe	163
Návrat rodáka	170
Novomanželčiny milostné dopisy	183
Práce osvobozuje	193
Úder blesku za svítání	202
Slušní lidé	211
Sňatek s homosexuálem	215
Orient Express	217
Lovec autogramů	220
Uloupená krása	224
Poslední z Bloch-Bauerových	230
Návrat domů	232
Führer	237
Nacisté v rodině	240
Nad davem čnicí	244
Vídeňská Cassandra	251
Ferdinand v exilu	256
Gutmannovi	258
Plavovlasá bestie	264
Vrahovy milostné dopisy	270
Ferdinandův odkaz	274
Zneužitě umění	276
Nelly	280
Zámek Immendorf	285
Dítě v kapli	288
Zámek prvního říšského maršála	290
Partyzáni	295
Muž bez skrupulí	298
Neronův výnos	300
Odškodnění	307
Osvobození	210
Uprchlík	217
Problematický původ	322

ČÁST TŘETÍ – Smíření	325
Historická amnézie	327
Děti Tantalovy	337
Dědicové historie	345
Knihovna krádeží	350
Hledání původu	353
Nemohu vám dovolit, abyste prohrál!	359
Problém jménem Maria	362
Klimtovy uloupené ženy	364
Předem prohraný slavný případ	367
Diplomacie	371
Rodinná historie	374
Rozhodnutí Nejvyššího soudu	379
Arbitráž	385
Sbohem, Adele	392
Přítel ze staré Vídně	396
Dědictví	404
Adelin osud se naplňuje	414
Břemeno historie	420
Historie umění	426
Kulturní dědictví	440
Zúčtování	445

*Gustav Klimt,
nejlepší rakouský malíř, jehož milostné aféry se staly
oblíbeným námětem hovorů vídeňské společnosti.*

PROLOG

Palác Belvedere, který postavil válečný hrdina, princ Evžen Savojský, vypadal toho zimního rána roku 2006 jako z pohádky, když jeho zasněženými zahradami kráčel mladý advokát z Los Angeles v dlouhém černém kabátě a šířil kolem sebe příznačný opar netrpělivosti. Přišel, aby uplatnil nárok na obraz, o nějž bojoval řadu let.

Svižně minul zamrzlé jezírko a pokračoval po cestě lemované velkolepými sochami kamenných sfing. Stály jako na stráži, těla jim pokrýval led, okolo krásných divokých obličejů se vlnily prameny vlasů a nad zdobnými třapci slavnostní zbroje se dmuly nahé prsy. V očích měly neohrožený pohled spokojeného vítěze.

Tím advokátem byl Randol Schoenberg, vnuk vážného vídeňského skladatele, který z Rakouska uprchl po Hitlerově nástupu k moci. Randolův návrat nikoho v Rakousku netěšil. Přijel si totiž pro překrásné dílo – portrét Adele Bloch-Bauerové, krásné dámy z vysoké vídeňské společnosti, které před sto lety vytvořil umělecký kacír Gustav Klimt.

Malíř i jeho modelka jsou dávno po smrti, ale lidé stále spekulují o tom, zda mezi nimi byl nebo nebyl milenecký vztah. Ať to ale bylo jakkoli, z jejich spolupráce vzniklo dílo, jež se řadí k nejkrásnějším portrétům moderní doby a které Rakušané považují za svoji *Monu Lisu*.

U vchodu do paláce, v němž dnes sídlí Rakouská galerie, nejvýznamnější rakouské umělecké muzeum, se Schoenberg zastavil, aby oklepal snůh z bot. Palác má ještě dnes jméno, které mu dal princ Evžen, tedy Belvedere – „krásný výhled“. Stojí na pahorku, na němž si Turci rozbili tábor, když v poslední rozhodující bitvě mezi Východem a Západem obléhali Vídeň. Vznosná zelená střecha svým tvarem dodnes připomíná pyšné turecké stany.

V dálce se rýsuje katedrála sv. Štěpána a vypíná se vysoko k obloze v touze po lásce Boží. Její majestátní začernalé věže se tyčí nad místy, kde římsíí císaři zbudovali ochranný vodní příkop a kde v ještě dřívějších dobách stávalo prehistorické keltské sídliště.

Na tom místě leží prastaré srdce Vídně.

Z palácového ochozu shlíželi na Schoenberga kamení bohové a bohyně a cherubíni na něj vrhali pohledy, v nichž se zračila nevyočitatelnost lásky. U vchodu postávala skupina prochladlých japonských turistů a čekala, až se muzeum otevře. Schoenberg rychle prošel kolem nich.

Prošedivělý starší pán v šedém zimníku, který si vyšel do zahrad na ranní procházku, se zastavil a upřeně se na Schoenberga zadíval. To je přece ten americký právník z novin a z televize! „Schoenberg!“ zašeptal ke své manželce. Beze slova se dívali jeden na druhého. *Schoenberg!* Muž, který chce z Rakouska odvézt zlatý portrét.

V prostorách zámku Schoenberga přivítal s chladnou zdvořilostí vysoký muž s ostražitým pohledem a sotva znatelným úsměvem: ředitel Rakouské galerie Gerbert Frodl. Schoenberg byl poslední člověk, se kterým by se on (a vlastně i celé Rakousko) chtěli setkat. Ale byl dost chytrý, aby věděl, že se k vnukovi slavného skladatele musí chovat zdvořile. Kdyby ho odbyl, celou situaci by jenom zhoršil.

Rakousko jednalo se Schoenbergem vyhýbavě řadu

let, ale to už dnes neplatí. Dnes mu musí Frodl ukázat cestu k drahocenným obrazům jako nějaký muzejní hlídač. Předal hosta kurátorce s přísně sevřenými rty a ta ho odvedla do proskleného výtahu. Stiskla tlačítko a kabina se rozjela dolů. Klesali v tichu. Hluboko pod muzeem se výtah se zasténáním zastavil. Vystoupili a Schoenberg následoval ženu bludištěm temných chodeb. Všude se rozléhala ozvěna kroků. Co je tohle za místo? tázal se v duchu.

Nahlas se ale raději nezeptal. Odpověď by se mu vůbec nemusela líbit. U pohádkových paláců se takovéhle bunkry obvykle nebudují.

Konečně dorazili k těžkým železným dveřím. Kurátorka je otevřela a Schoenbergovi se naskytl pohled do zvláštní komory, tak obrovské a tak opevněné, že by v ní člověk nejspíš přečkal i konec světa. S vysvětlováním, k čemu sloužily tyto prostory postavené během druhé světové války, jejichž kolosální stěny dokázaly odolat i leteckým bombám, se neobtěžovala.

Stejně jako mnoho věcí a lidí v Rakousku měl i bunker pod Belvederem tajemný původ. Mezi muzejními kurátory se šeptalo, že se měl stát posledním Hitlerovým útočištěm, ale žádné oficiální potvrzení takových dohadů neexistovalo.

Teď sloužil jako depozitář pro umělecké poklady střední Evropy. Některá díla patřila ke „sbírkám“, jež shromáždili nacisté. Říkáme-li *shromáždili*, myslíme tím ukradli nebo získali jako výkupné od židovských rodin, tupených, ponižovaných, okrádaných a nakonec vyhnaných z Vídně. Pokud některé z nich ve Vídni zůstaly, čekal je velmi tvrdý osud.

Starší generace Rakušanů by na tyhle nepříjemné věci nejraději zapomněla. Zejména pracovníci muzea neměli žádný důvod probírat se zaprášenými papíry z dob nacistické nadvlády a hledat důkazy, jestli sem tohle nebo ono dílo patří, nebo nepatří. Neradi slyšeli, když jim

někdo připomínal, že jejich kolegové historici a učitelé (nebo dokonce příbuzní) pečovali o umělecká díla pro Hitlera. Teď se ale stalo něco neuvěřitelného a tenhle Schoenberg se bude probírat národními poklady jako nějaký Napoleon.

Kurátorka jej vedla dál komorou. Zamrkal, aby si oči zvykly na příšeří. To, co kolem sebe viděl, ho ohromilo. Podél stěn se táhly nekonečné police plné obrazů. Ocitl se uprostřed malířských pláten vytvořených napříč staletími. Obklopovala ho díla, která kdysi zdobila kláštery, paláce, honosná městská i venkovská sídla.

Kurátorka kráčela mlčky dál kolem zlacených rámců. Pak se zastavila. „Tady,“ oznámila pevným hlasem.

Od třpytivého povrchu obrazu postaveného na polici se odráželo světlo. Tak tohle je tedy dílo, o něž bojoval. Zdvihl plátno a s obdivem pohlédl do Adelina obličeje. Vznášel se ve zlatavém závoji a byl tak bledý a vášnivý, jak to můžeme vidět u filmových hvězd z dob němeého filmu.

Osm let se Schoenberg snažil dokázat, že Adelin portrét nepatří Rakousku. Většina lidí by to dávno vzdala, ale on měl pozoruhodnou klientku, jejíž tvrdohlavostí se mohla měřit snad jedině s jeho vlastní – devadesátiletou dámu, majitelku obchodu s oděvy na odpočinku, která disponovala odzbrojujícím šarmem, důstojností, vyrovnaností a kultivovaností. Marii Bloch-Bauerovou Altmannovou, kdysi vyhlášenou vídeňskou krasavicí. Byla neteří a zároveň poslední přímou žijící příbuznou krásné Adele, té Adele, která se stala uměleckou múzou Gustava Klimta, a snad pro něj znamenala i mnohem víc.

Maria Altmannová měla velmi silnou vůli, ale času už jí moc nezbyvalo.

Ještě nikdy v historii nezpůsobila žádná drobná židovská stařenka z Los Angeles Rakousku takové potíže.

Schoenberg nebyl prvním právníkem, který držel tento skvost v rukou. O padesát let dřív se ho zmocnil Erich Führer, nacistický advokát vyhlášený svou arogancí a obleky šitými na míru. Ten si zabavenými klíči odemkl palác na Elisabethstrasse, kde Adele Bloch-Bauerová za svého života bydlela.

Vídni tehdy vládl rodilý Rakušan Adolf Hitler a Führer se právě vznášel na vrcholu triumfální vlny. Dokonce i jeho jméno dokazovalo, že je dítětem štěstěny. Führer byl hrdý na svůj ostře řezaný obličej i na dlouhou jizvu – mensuru – na tváři, která dotvrzovala, že se už v mládí stal členem elitního univerzitního antisemitského šermířského bratrstva.

Führer pocházel z dobré rodiny, ale když otevřel masivní dřevěná vrata výstavního domu Bloch-Bauerových, vypadal spíš jako obyčejný kriminálník v obleku. Stejně jako Hitler si i on liboval v pózách, které zrovna byly v módě.

Čtyřpatrový palác Bloch-Bauerových stál nedaleko Ringstrasse, širokého bulváru, který prstencovitě obtáčí celou Vídeň. Ringstrasse byla zbudována po roce 1857, kdy se začaly strhávat masivní hradby vystavěné, aby zadržely útočící Turky. Pozemky, kde dříve stávalo opevnění, dostali k dispozici bohatí Židé jako Rothschildové a Scheyové a vybudovali si zde svá sídla, takzvané paláce. Ringstrasse se stala domovem nové elity, které se začalo říkat „nová šlechta“.

Ve chvíli, kdy se Führer zastavil na prahu paláce, byla po bohatých židovských rodinách veta. V salonu panovalo hluboké ticho a na velkých oknech vedoucích na náměstí Friedricha Schillera byly zatažené závěsy. Návštěvník nemohl vidět sochu velkého básníka ozdobenou věncem zlatých růží, který proslul svou *Ódou na radost* přezdívanou „Polibek celému světu“. Neviděl ani vážné anděly shlížející z budovy Akademie výtvarných umění, která se před lety stala svědkem ponižujícího

okamžiku, kdy do ní byl odmítnut vstup chudému studentovi s uměleckými ambicemi. Tím studentem byl Adolf Hitler a Akademie jej nepřijala pro nedostatek talentu.

Odmítnout nyní Hitlerovi ve Vídni cokoli bylo nemyslitelné.

Führer prošel po perských kobercích utkaných v barvách drahých kamenů do ložnice Adele Bloch-Bauerové, zesnulé manželky muže, který musel toto místo opustit. Zemřela před mnoha lety, ale ve váze na stole byly přesto květiny – tak vybledlé a vysušené, že se při pouhém doteku drolily. Vedle nich stála zarámovaná fotografie muže připomínajícího medvěda. Usmíval se do objektivu a v náručí choval černobílé kotě.

Klimt.

Co na něm viděla?

Führer musel vejít dál do zšeřelé chladné místnosti, než uviděl svou kořist. Okamžik stál bez hnutí a jenom se díval. Tak tohle je portrét, který na přelomu století oslnil celou Vídeň. Obraz, v němž se snoubí duch Mozartova génia s přicházejícím věkem Freudovy hlubinné psychoanalýzy, dílo, ve kterém se prolнула třpytná minulost Vídně s bratrovražednou přítomností a teď i s budoucností.

Führer dobře věděl, že Klimtova díla neodpovídají tak docela nacistickému vkusu. Hitler měl k modernistům averzi a Klimt byl nadto notoricky známým „semitofilem“, přítelem Židů. Ale přesto se jeho portréty dam z vyšší společnosti staly synonymem půvabu a kouzla Vídně. Skutečnost, že žena na zlatém obraze je Židovka, považoval Führer za záležitost sice nepříjemnou, ale nikoli neřešitelnou.

Nechal Adelin portrét naložit do auta a odvézt. Vše proběhlo velmi opatrně, aby nedošlo k poškození křehkých lístků zlaté mozaiky. Führer by nedopustil, aby se takového skvostu dotýkali suroví ozbrojení nacističtí

vojáci v těžkých botách. Předal obraz obrýleným kurátorům Rakouské galerie, kteří budovali své kariéry pod dohledem nacistů. Odevzdal Adele pošpiněným a zkorumpovaným estétům se stejným triumfem, s jakým piráti odevzdávali svou kořist a válečníci své trofeje. Připojil i dopis s pozdravem „Heil Hitler!“

V Belvederu byl obraz opatřen nic neříkajícím popiskem, z něhož se nedalo poznat, kdo vportrétovaná dáma je. Jakákoli zmínka o jejím židovském původu by znamenala zpronevěřit se nacistické doktríně o rasové nadřazenosti.

Tak došlo k jedné z největších krádeží identity v historii umění – k záměrnému zničení všech stop a zmínek o Adelině životě a odkazu. O „získání“ Adelina portrétu se poprvé písemně zmínil v roce 1942 starý Klimtův přítel, který velmi dobře věděl, kdo Adele byla. Zlatému portrétu Adele Bloch-Bauerové dal jméno *Dame in Gold, Dáma ve zlatém*, a přispěl tak svou drobnou službou nacistickému režimu. Byly to právě takové nepatrné kolaborace, které posouvaly nacistickou mašinerii kupředu.

Dáma ve zlatém.

S pootevřenými rty, jako by se chystala promluvit, shlížela Adele němě na svátečně oblečené návštěvníky galerie jako sesazená královna Vídně přelomu století, jako zapomenutá součást právě zrozeného modernismu. Možná to bude trvat řadu let, než vyjde její pravda najevo, ale navěky její tajemství utajené nezůstane.

Žena, která držela k Adelině tajemství klíč, žila na přelomu dalšího století. V tuto chvíli byla ve svém losangeleském obývacím pokoji zalitým sluncem a opatrně pokládala na stůl táč se šálkem silné vídeňské kávy se šlehačkou.

Maria Altmannová byla graciézní a vřelá žena, ten typ, o kterém se v minulých dobách mluvilo jako o velké